

Architektūros teorija XVIII a. Lietuvoje

Rasa Butvilaitė

Vilniaus dailės akademija, Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

El. paštas: rasa.butvilaite@vda.lt

Straipsnyje nagrinėjami XVIII a. architektūros teorijos LDK ypatumai ir raida. Gvildenami šios mokslo srities tekstai, sukurti Vilniaus ir Polocko jėzuitų, dominikonų ir pranciškonų, taip pat pasaulietinių institucijų aplinkoje. Aptariami konservatyvūs ir modernūs architektūros teorijos raidos aspektai, žanrinė specializacija, sąsajos su šios srities Vakarų Europos ir Lenkijos darbais.

RAKTAŽODŽIAI: architektūros teorija, XVIII a., Apšvietos epocha, architektūros mokymas, vienuolijos, Jean Louis Rossignoli, Mykolas Dudzinskis, Kazimieras Kamienski, Tomas Javerovskis, Liudvikas Glovickis

Nuo XVII a. Lietuvoje pradėjo klostytis teorinių traktatų apie architektūrą, pradžioje karinę, vėliau ir civilinę, tradicija. 1631 m. Leidene išleista Jonušo Radvilos inžinieriaus ir gydytojo Adomo Freitago vokiečių kalba parašyta *Architectura militaris nova et aucta*¹; kartografas ir inžinierius Juozapas Narūnavičius-Naronskis, taip pat susijęs su Biržų šakos Radvilomis (Jonušu ir Boguslavu), manoma, Lietuvoje 1655–1659 m. parašė ir leidimui parengė *Matematikos knygas (Księgi matematyczne)* – tritomį vadovėlį, susidedantį iš *Aritmetikos*, *Geometrijos* ir *Optikos*². Tai buvo pirmieji ne tik Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, bet ir Lenkijos Karalystėje architektūros teorijos tekstai, negana to, pasiekę Vakarų Europos inžinerinės minties lygį.

Lietuvos architektūros teorijos istorijoje pakankamai gerai žinomi ir XIX a. architektų Mykolo Šulco, Karolio Podčašinskio fundamentalūs darbai bei nuopelnai šioje srityje, tame šimtmetyje paplitusi specializuota ūkinė-techninė ir informacinio pobūdžio literatūra, orientuota į ekonomišką, daugiausia utilitarinės paskirties dvarų ir jiems priklausančių ūkių statybą. Apie XVIII a. Lietuvos architektūros teoriją ir jos terpę žinoma labai mažai. Nepalyginti geriau išgvildinti³ minėtu laikotarpiu Lenkijoje parašyti ir paskelbti šios srities veikalai. Viena iš priežasčių, lėmusių vietinės architektūros teorijos vangų plėtojimąsi – intensyvi šios srities literatūros ir pavyzdžių graviūrų albumų leidyba Vakaruose, užpildžiusi ir, matyt, patenkinusi LDK architektūros „vartotojų“ – užsakovų ir projektuotojų, edukacinio proceso poreikius. Tai byloja jėzuitų ir kitų vienuolijų, didikų bibliotekų katalogai. Juose dažniausiai sutinkami Vitruvijaus ir visuotinai pripažintų XVI–XVIII a. italų, prancūzų ir vokiečių architektūros klasikų Leon Battista Alberti, Pietro Cataneo, Andrea Palladio, Sebastiano Serlio, Vignolos, Georgo Andreas Bockler, Antonio Labacco, Claude Perrault, Philibert de l'Orme, Nicolas-François Blondel ir Jacques-François Blondel, Vincenzo Scamozzi, Nicolaus Goldman, Julien Mauclerc, Marc-Antoine Laugier, Bernard Forest

1 A. Freytag. *Architectura militaris nova et aucta oder neue vermehrte Fortification, von Regular vestungen und Hullen wercken, von praxi Offensiva und Defensiva*. Leyden, 1631 (kiti leidimai: vokiečių kalba – 1635, 1642, 1665; prancūzų kalba – 1635, 1640 m.).

2 J. Naronowicz-Naronski. *Geometryja lubo rozmiar <...> 1659* [BPAU i PAN, sign. 1452]; tas pats: *Optica lubo Perspectiva <...> 1659* [BUW GR, sign. 106]. *Arytmetyka* rankraštis neišliko. III tomo antraštėje numatyti skyriai apie *architectura militaris* ir *architectura civilis* „arba rūmų statybą“, tačiau tekste aptarta tik pirmoji [Naronowicz-Naronski 1957]. Dingęs (taip mano Nowakas [Nowak 1957: XIII] ir Kowalczykas [Kowalczyk 1973: 276] ar visai neparašytas (tokią mintį iškėlė Sienkiewiczus [Sienkiewicz 1933: 180] *Optikos arba perspektyvos* skyrius būtų pirmasis Lietuvos ir Lenkijos teritorijoje sukurtas *architecturae civilis* traktatas. Jo turinį „Karinėje architektūroje“ anonsuoja pats autorius [Naronowicz-Naronski 1957: 188].

3 Minėtini visų pirma šie sintetinio pobūdžio lenkų tyrinėtojų darbai: Lauterbach 1929; Piwocka 1952; Mieszkowski 1970; Kowalczyk 1973; Malkiewicz 1976.

de Bélidor, André Félibien, Leonard Christoph Sturm, Andrea Pozzo, Augustin-Charles d'Aviler, Christian Rieger, Jean François Neuforge, Charles-Etienne Briseux veikalai⁴. Greta minėtų autorių darbų čia neretai aptinkami ir Lenkijoje XVII–XVIII a. publikuoti ATR mokslininkų Adalberto Wojciecho Tylkowskio, Bartłomiejaus Natanielio Wąsowskio, Stanislawo Solskio, Jakubo Kazimierzo Hauro, Kajetano Zdańskio, Józefo Rogalińskio, Piotro Świtkowskio, Wacława Sierakowskio leidiniai, kurių dažnas buvo skirtas matematikai ir su ja susijusioms disciplinoms, dvarų ūkio problematikai, greta šių dalykų buvo aptariami ir architektūros bei statybos klausimai.

Autoritetingų architektūros specialistų parengtų projektų-pavyzdžių kopijavimas, kartojimas ir modifikavimas, kompiliacijos principas architektūros teorijoje buvo visuotiniai paplitę edukacinis ir statybų praktikos metodas XVIII a. Europoje (ypač kultūrinės provincijos aplinkoje). ATR XVIII a. II-oje pusėje itin sustiprėjus statybinės veiklos poreikiui, projektuotojai savo darbe taip pat dažniausiai taikė išsiugdytą imitacijos ir kompiliacijos įgūdžių metodą. Požiūris į architektūros teoriją buvo veikiau vizualinis ir praktinis nei teorinis ir intelektualinis – gausiai iliustruoti veikalai, graviūrų ir piešinių rinkiniai, parankinės statybos rekomendacijų knygos nepamainomai tarnavo kaip „gatavų invencijų“ rinkiniai⁵.

Nuo XVIII a. 4 deš. prasidėjusi dinamiška architektūrinės edukacijos raida atsinaujinusioje jėzuitų švietimo sistemoje, pijorų kolegijose ir kitose vienuolijose paskatino gilintis į architektūros teoriją. Lenkijoje ir Lietuvoje kaip tik vienuolijų švietimo institucijose buvo sutelkta mokslinės minties plėtotė ir knygų leidyba. Jėzuitų intelektualinės pastangos architektūros srityje davė reikšmingų rezultatų: dar XVII a. pirmuosius civilinės architektūros traktatus Lenkijoje parašė šio ordino broliai – Poznanės kolegijos rektorius ir provincijolas Wąsowski⁶ ir vienas lenkų nacionalinės architektūros teorijos pradininkų Solskis⁷, 1749 m. bajoras Zdańskis paskelbė Lvovo kolegijos profesoriaus Faustyno Grodzickio lotyniškų paskaitų „Architektūros pradmenys“ lenkišką vertimą⁸, pasirodė poznaniečio matematikos profesoriaus Rogalińskio net du knygos „Statybos menas“⁹ leidimai (1764 ir 1775 m.); daugelyje LDK kolegijų, o taip pat ir Vilniaus akademijoje, matematiką 1733–1737 ir 1750–1751 m. dėstęs Marcinas Bystrzickis¹⁰ 1744 m. redagavo ATR itin populiarus Hauro veikalą „Žemės ūkio ekonomika“¹¹ IV-ą leidimą ir jam parašė

4 Mariano Morelowskio surinkti duomenys apie Vilniaus bazilijonų ir panciškonų, Polocko ir Palėvenės dominikonų, Slanimo bernardinų vienuolynų bibliotekų katalogus, in: *BN. Mkrf.* Nr. 69096. L. 1–41. Jerzy Kowalczyko, tyrinėjusio XVII–XVIII a. kai kurių Lenkijos didikų, dvasininkų, architektų ir inžinierių bibliotekas, pastebėjimu, jose vyravo Vitruvijaus, Cataneo, Vignolos, Scamozzi, Serlio, Palladio veikalai [Kowalczyk 1973: 239–269]. Vilniaus universiteto Architektonikos kabineto inventorių, sudarytas 1832 m. likviduojant Architektūros katedrą, in: *VUB RS.* F. 2. KC 332. L. 1–29; apie jį žr. Levandauskas 1998.

5 Betlej 2000: 3–5; Kowalczyk 1973: 269.

6 Wąsowski 1678. Lenkiško vertimo rankraštis *Kallitektonika albo o piękności architektury kościelnej i świeckiej* (1728 m.) saugomas Čartoriškių bibliotekoje Krokovoje. Nr. 1811/IV.

7 Solski 1690.

8 Zdański 1749. Apie knygą ir jos autorystę žr. Lisiak 2000: 51–53.

9 Rogaliński 1764; Rogaliński 1775. Apie Rogaliński žr. Lisiak 2000: 108–112.

10 Lisiak 2000: 36–37; Pawlikowska-Brożek 2004: 255–257.

11 Hauro knyga orientavosi į praktines bajoriško ūkio organizavimo reikmes, atskiruose skyriuose buvo aptariami kaimo statybos klausimai. Hauras laikomas pirmuoju ATR autoriumi, pateikusių dvaro pastatų projektus, pritaikytus vietos sąlygoms. Šis veikalas taikomojo pobūdžio – jame dominavo ne teorinės refleksijos, bet praktinė informacija apie statybos medžiagas ir techniką; estetikos požiūriu įdomesni jo lakoniški svarstymai apie bajoro dvarą. Kaip būdinga XVIII a. praktinių vadovėlių autoriams, Hauras tik bendrais bruožais aptarė proporcijų svarbą ir labai glaustai pateikė konkrečias jų išraiškas skaičiais. Skirtingai nei į architektūros estetiką besigilinantys tekstai, Hauro knyga „nematematizavo“ ir neobjektyvizavo architektūros, klievėsi patirtimi ir stebėjimu.

„Praktinės geometrijos“ priedą¹². Šios knygos, greta minėtų užsienio teoretikų veikalų, buvo visose ATR jėzuitų kolegijų bibliotekose ir, laikantis *Ratio Studiorum* reglamentuotos vieningos edukacinės sistemos, naudotos kaip mokymo priemonės.

Nors LDK (ypač Vilniaus) jėzuitų ugdymo institucijose aptariamasis laikotarpis pasižymėjo gausia leidyba, aprėpusia plačią mokslo sričių įvairovę, joje neatsirado vietos architektūros teorijai, kaip tai buvo padaryta Lvove ar Poznanėje. Vis dėlto, negausūs šaltiniai leidžia teigti, kad Vilniaus akademijoje kliautasi ne tik bendrosiomis mokymo priemonėmis, bet ir savarankiškai domėtasi architektūros teorija. Józefas Bieliński mini du panašaus turinio veikalus: nežinomo autoriaus leidinį be titulinio lapo, publikuotą, manoma, Vilniuje apie 1730 m.¹³, taip pat Antonio Hatovskio (šiuo atveju autorius buvo ne profesorius, bet tekstą sukonspektavęs studentas) „Gamtos mokslų ir fizikos, dėstytų Vilniaus akademijoje 1742 m.“ rankraštį¹⁴. Iš turiniuose minimų dalykų sąrašo akivaizdu, kad tekstai aprėpia visas fizikos ir matematikos mokslų sritis: aritmetiką, geometriją, gnomoniką, geodeziją, planimetriją, stereometriją, chronologiją, astronomiją ir civilinės bei karinės architektūros teorijos pagrindus. Visa tai buvo dėstoma vieno specialisto. Pirmuoju atveju iš 756 psl. tik 40 skirta civilinei architektūrai. Tekstai parašyti lotynų kalba, o architektūros problemos rutuliojamos matematikos kontekste. Toks tradicinis architektūros, kaip matematikos dalies, pateikimas liudija, kad tuo metu šis mokslas dar nebuvo atsiskyręs kaip savarankiška disciplina, nebuvo privalomas, jį dėstė matematikos profesorius „et cetera pro arbitrio“¹⁵. Tokia architektūros ugdymo samprata paremtas ir Jean Louis Rossignolio, kuris 1761 m. buvo pakviestas iš Prancūzijos vadovauti matematikos katedrai¹⁶, paskaitų konspektas. Greta trigonometrijos bei aritmetikos kursų tekstų, Rossignolis paliko ir trumpą traktatą apie parkus rankraštį¹⁷. Tas traktatas, baigtas 1763 m. birželio 28 d. Černobylyje, deja, be iliustracijų, byloja ne tik apie projektus pagal Chodkevičių užsakymą, bet ir apie domėjimąsi architektūros teorija, kurios pradmenis galėjo dėstyti. Vilniuje Rossignolis dirbo trumpai, vos dvejus metus, ir dėl silpnos sveikatos 1763 m. lapkritį grįžo į Prancūziją.

Rossignoliui išvykus, matematiką Akademijoje 1763–1767 m. dėstė Tomo Žebrausko mokiniai – Jonas Benislavskis, Kazimieras Naruševičius ir Martynas Počobutas¹⁸.

12 Haur 1744. Bystrzickio tekstas 226–246 p. papildytas 4 lentelėmis. Šiame priede pateikti matininkystės pagrindai: žemės sklypų matavimo, apskrities, miesto, tvirtovės planų sudarymo, geometrinės lentelės naudojimo geodezijoje, žemėlapių mažinimo ir didinimo klausimai. I-as Hauro veikalo leidimas pasirodė 1675 m. Krokuvoje; II leidimas, papildytas skyriumi *Architektonika albo nauka budownicza gospodarska* publikuotas 1679 m.; III (išleistas Krokuvoje) ir IV (Varšuvoje) 1744 m.; V leidimas – 1757 m. Varšuvoje.

13 Bieliński 1890: 7.

14 Bieliński 1890: 7 [Antoni Hatowski]. *Scientia naturalis seu Phisica in Academia et universitate Vilnensi explanata*. 1742.

15 1711 m. išleistoje programoje (*Catalogus praelectionum in Scholis Societatis Jesu Provinciae Poloniae*), kurią Lenkijos jėzuitų provincijai sudarė provincijolas Adrianas Miaskowski, nurodytas toks matematikos paskaitų turinys: antraisiais studijų metais apie 6 val. per savaitę buvo skirtos fizikos, matematikos, geometrijos, astronomijos, geografijos, gnomonikos, mokslo apie kalendorius studijoms, o kita – „et cetera pro arbitrio“, t. y. programa, kurią savo nuožiūra galėjo keisti ir plėsti dėstantis profesorius.

16 Bednarski 1933: 345; Bieliński 1900: 66.

17 *Trigonometria a Patre Rosseniol. S. Ju. Dictata Vilnae <...>. Observationes 100 Hortenses* (1–22 p.). Anno 1763. Mense junio 28 w Czarnobylu. *VUB RS. F. 3-1456*.

18 Počobutas, regis, gerai išmanė architektūrą. Būdamas Lietuvos vyriausiosios mokyklos rektoriumi, jis daug dėmesio skyrė universiteto ir jos apygardos mokyklų statybų, remonto reikalams. Počobuto korespondencijoje daug vietos skirta jo vertinimui atsiųstų projektų kritikai, pritarimui ir aptarimui; manoma, kad Počobutas galėjęs suprojektuoti ir Astronomijos observatorijos perstatymo variantą 1774 m. [*Lietuvos vyriausiosios mokyklos rektorius M. Počobuto korespondencija*. *VUB RS. F. 2 DC-57*; Drėma 1977: 221].

Kažkuris iš jų į kurso programą įtraukė ir architektūros teoriją, nes iš šio laikotarpio yra išlikęs rankraštis¹⁹, kuris tipologiškai priklauso minėtai Bielińskio aprašytų darbų grupei. Tai yra ko gero tipiškas Vilniaus jėzuitų akademijos profesoriaus matematikos kurso turinys 1766/1767 m. akademiniais metais. Paskaitų konspektas, pavadintas „Institutiones Mathematicae“, apima glaustą aritmetikos, geometrijos, trigonometrijos, optikos, kosmografijos, taip pat karinės ir civilinės architektūros dėstymą: iš 168 lapų 10,5 skirta *architectura militaris* (151–162 l.), vos 7 – *architectura civilis* (162–168 l.) mokslui (kiekybiškai autoriaus dėmesys buvo sutelktas į aritmetiką, geometriją ir kosmografiją). Pats autorius tai lyg ir paaiškina, skyrių užbaigdamas žodžiais: „Tiek pakaks apie civilinę architektūrą, nes smalsus skaitytojas pagal savo poreikius ras daugiau pas autorius [t. y. knygose]“²⁰. Kuklios, bet aiškiai susistemintos žinios buvo papildytos įgudusia ranka atliktais brėžiniais bei 10-čia su įvairiomis sritimis susijusių lentelių; tačiau civilinę architektūrą iliustruojančių piešinių tarp jų nėra. Tekste įvesti Vitruvijaus sąvokų apibrėžimai ir architektūros terminai: *firmitas, utilitas, venustus, symmetria, eurythmia*. Penkiems orderiams skirtas vos vienas lapas; kiek plačiau apibūdinta jonėninė voliuta, galiausiai aptarti trys pastato perteikimo brėžinyje būdai: *ichnographia* (planai, kuriuose nubraižyta vietovė ir pavaizduotas pastato(-ų) išdėstymas joje, atskirų statinio aukštų išklotinės ir jose išdėstytos patalpos), *ortographia* (planai, kuriuose pavaizduoti vertikalūs fasadų pjūviai; juose atsispindi statinio proporcijos), *scenographia* (planas, kuriame pastatas (-ai) pavaizduoti aksonometriškai – iš visų pusių ir iš viršaus, neretai su visomis fasadų detalėmis). Pasirinkti architektūros klausimai primena Scamozzi nuostatas, išsakytas veikale *L'idea dell'architettura universale* (Venetis, 1615). Šis, kaip ir ankstesnieji, minimi Bielińskio rinkiniuose, buvę matematikos profesorių sukurti ar padiktuoti tekstai, trumpai aptaria teorinę ir praktinę statybos problematiką. Dalis konspektų skirta stiprumo (medžiagos, bendri planavimo principai), naudingumo (terenas, plano dalių išdėstymas), grožio (architektūriniai orderiai, puošyba), sakralinės ir gyvenamosios architektūros bei kai kurių atskirų statinio elementų apibūdinimui. Iš esmės tai yra kompiliacijos, papildytos originaliais autorių pastebėjimais: manyčiau, kad šie tekstai parašyti remiantis Christiano Wolffo vadovėliu „Elementa matheseos universale“, kuriame vienas iš IV dalies skyrių (383–488 p.) įvardintas kaip *Elementa architecturae civilis*²¹. Čia architektūros teorija taip pat „išsprauta“ į matematikos mokslų aplinką, panašus dėstomas turinys ir jo seka.

Matematiko ir filosofo Wolffo (1679–1754) knygos ir pažiūros Vilniaus akademijoje, matyt, paplito per jo artimą bičiulį matematiką ir astronomą Jozephą Steplingą, Prahos universiteto profesorį, pas kurį 1751–1752 m. studijavo Žebrauskas. Specializuotoje observatorijos bibliotekoje, kurią įkūrė Žebrauskas, buvo sukaupiti visi šio protestanto mąstytojo, kurio pažiūros buvo artimos katalikiškoms, veikalai. Tai, kad Wolffo įtaka akademijoje buvo svari, liudija ir kito matematikos profesoriaus Jokūbo Nacijonavičiaus²² paskaitų turinys – iš Wolfo veikalų jis sėmėsi informacijos savo rašytiems vadovėliams²³ (Wolfo įtaka neapsiribojo matematika: XVIII a. 6 dešimtmetyje filosofijos paskaitose taip

19 *Institutiones Mathematicae. 1766 in 1767. VUB RS. F. 3-608, 168 l.+10 lent.*

20 Ten pat: 168v.

21 Wolff 1733–1742. Pirmasis dvitomis leidimas vokiečių kalba pasirodė Halėje 1710 m., lotynų – 1713–1715 m.

22 Lisiak 2000: 90–93.

23 J. Nakcyonowicz. *Praelectiones mathematicae ex Wolfianis elementis adornatae, atque sic usui auditorium matheseos accomodatae. Pars I, Aritmeticae elementa. Vilnae, 1759; Pars II: Elementa geometriae. Vilnae, 1761.*

pat buvo remiamasi jo pasaulėžiūra²⁴). Wolffo „Civilinės architektūros pradmenų“ tekstas nesukūrė kokių nors originalių meninių doktrinų, tuo metu Europoje besiformuojančios švietėjiškos neoklasicizmo architektūros teorijos kontekste jis atrodė blankiai. Tačiau veikalas buvo itin vertinamas dėl paties autoriaus filosofinių pažiūrų, aiškaus dėstomos medžiagos pateikimo ir dėl savo didelio populiarumo suvaidino svarbų vaidmenį platinant architektūros teoriją visuomenėje. Veikalas buvo bemaž visose jėzuitų kolegijų bibliotekose ir dažniausiai naudotas kaip mokomoji knyga.

Daug didesnis dėmesys estetiniam ugdymui buvo skirtas Polocko jėzuitų kolegijoje, kuri iki 1773 m. reformos buvo pavaldi Vilniaus akademijai, ir ordino rankose išbuvo net iki 1820 m. Čia jau XVIII a. architektūra buvo atskirta nuo matematikos kurso, o XIX a. dėstyta pagal patvirtintą programą, siejant teorines žinias su praktika²⁵. Išliko civilinės architektūros kurso, skaityto Polocke 1799–1800 m., konspektai²⁶; Jerzy Paszendor, tyrinęjusio šį šaltinį nuomone, jų autorius veikiausiai yra Józefas Polońskis²⁷, Gabrieliaus Gruberio mokinys, suprojektavęs pastatų Mogiliave ir Polocke. Sprendžiant iš rankraščio aprašo, veikale pakankamai išsamiai aptartos statybinių medžiagų savybės, jų jungimo būdai. Viena dalis skirta „grožio arba papuošimų“ architektūroje klausimams, tarp kurių nagrinėti 5 orderiai lyginant Vitruvijaus, Palladio, Vignolos, Scamozzi, Chambers, Neufforge, Le Clerco sistemas, pristatyta architektūros istorija, aprėpianti senovės Egipto, Mesopotamijos, graikų, romėnų ir gotikos laikų pavyzdžius. Teksto autorius savo laikmečio architektūrą apibūdino kaip „atnaujintą [senovės] graikų architektūrą“. Architektūros vertinimas raidos požiūriu, istorinės refleksijos liudija, kad šiame rankraštyje neabejotinai remtasi itin modernia, XVIII–XIX a. sandūroje Europoje sparčiai populiarėjusia prancūzų jėzuito Laugier neoklasicistine teorija²⁸. Kaip tik šis racionalistas suvokė ir pagrindė konstrukcinę orderinės sistemos esmę, kurią XVII a. klasicistai buvo pamiršę; jo dėka antikinė graikiška šventykla su matematiškai pagrįstų proporcijų kolonomis, antablementais ir frontonais tapo sektinu pavyzdžiu konceptualaus atsinaujinimo troškusiems to laikotarpio architektams.

1800 m. Polocko jėzuitai išleido prancūzų architekto novatoriaus François Cointeraux 1790 m. veikalo²⁹ apie plūkto molio naudojimą statybose sutrumpintą vertimą į lenkų kalbą³⁰. Šis pasirinkimas dar sykį paliudija polockiečių modernumą: Cointeraux pasiūlyta eksperimentinė technika ir mintis tradicines statybines medžiagas pakeisti pigiomis, bet patvariomis sulaukė didelio susidomėjimo visoje Europoje, o buvusiose LDK žemėse prisidėjo formuojant XIX a. ypač paplitusią švietėjišką ūkinės ir valstietiškos statybos teorijos tradiciją.

Sumanymų parengti architektūros knyga, kuri užpildytų architektūros teorijos vadovėlio Lietuvos vyriausiajai mokyklai pavaldžių švietimo institucijų edukacinėje veikloje spragą ir būtų naudinga besidomintiems ne tik teorija, bet ir dalyvaujantiems praktinėje statybų veikloje, turėjo mokytojas, kunigas Mykolas Dudzinskis (Michał Dudziński).

24 Plečkaitis 2004: 553–554.

25 Giżycki 1905: 35, 79–80, 99.

26 Paszenda 2004: 394.

27 Ten pat: 394–398.

28 Marc-Antoine Laugier. *Essay sur l'architecture* <...>. Paris, 1753.

29 François Cointeraux, *Ecole d'architecture rurale; ou, Leçons par lesquelles on apprendra soi-même à bâtir solidement les maisons* <...>. Paris, 1790.

30 Cointeraux, F. *Szkola budowli wiejskiej czyli sposób jak stawić mocne i trwałe od wielu piątr domy z ubitej ziemi lub innych pospolitych i tannych materiałów*. Połock, 1800 (II leidimas 1808 m.).

1781 m. jis parašė knygėlę „Žinios apie statybos meną, [išdėstytos] trim skyriais“³¹. Veikalas susideda iš 3 skyrių (dalies teksto trūksta). Tokia struktūra remiasi klasikine Vitruvijaus architektūros vertės triada – dalys skirtos tvirtumo, grožio ir naudingumo aiškinimui. Po įvado eina skyriai, aptariantys statybines medžiagas, pamatus, statinių tvirtumo sąlygas, vietos parinkimą, statinių planus, dydžius, patogų išplanavimą, atskiras dalis (langus, duris, portalus, laiptus, židinius, krosnis, grindis ir stogus), brėžinių atlikimo būdus (ichnografija, ortografija, scenografija), orderius ir puošybos sprendinius. Dudzinskis neabejotinai pasirėmė Zdańskio 1749 m. veikalu, jėzuito Wolffo vadovėliu ir Claude Perrault'o sutrumpinta Vitruvijaus versija (1674 m.). Tačiau be pasikartojančių dalykų yra ir naujovių: pateikiami ir aptariami pavyzdžiai iš Artimųjų Rytų, Senovės Romos architektūros istorijos. Knygos tikslus ir reikalingumą įvade taikliai nusakė pats autorius: „Didelis ir nuolatinis statybos mokslo poreikis, mažas kiekis dideliame krašte šį meną išmanančių žmonių ir dar didesnis trūkumas tėvų kalba išleistų knygų buvo mano šio darbo didžiausia paskata. Neturiu tikslo prisidėti prie visuotinių veikalų, atrasdamas kokias naujas taisykles <...>“³².

Veikalas taip ir nebuvo publikuotas, tačiau Dudzinskio tekstas būtų buvęs bene pirmasis specializuotas civilinės architektūros praktikos dalykus apibūdinantis veikalas, parašytas Lietuvoje. Parankine architektūros mokymo priemone ir praktiniu statybų vadovu ne profesionalams tapo net 15 metų vėliau Krokuvoje išleistas Wacławo Sierakowskio knygos³³ – trumpi ir kiek paviršutiniški architektūros teorinių bei praktinių žinių rinkiniai³⁴.

Nuoseklų domėjimasi architektūra – ne vien statybine praktika, bet ir teorija, byloja dviejų XVIII a. pabaigos dominikonų teologijos profesorių veikla. Tomas Javerovskis (Tomasz Jawerowski) ir Liudvikas Głowickis (Ludovicus Głowicki) – rankraščiuose išlikusių studijų apie civilinę architektūrą autoriai.

Kunigo, gyvenusio Derečino, Gardino ir Vilniaus dominikonų konventuose, Javerovskio glaustas traktatas „Compendiaria Architectonicae Civilis“³⁵, sukurtas 1793 m. Vilniuje, sudarytas iš 12 dalių, iš kurių 9 parašytos lotyniškai, buvo skirtos orderinės architektūros aptarimui, ir 3 dalys, rašytos lenkiškai, analizavo skliautų, židinių bei krosnių statybos ypatumus. Veikalą autorius iliustravo ne tik savo piešiniais, bet papildė 158 graviūromis iš prancūziško pavyzdžių albumo vokiško leidimo. Nors lentelės sukeistos vietomis ir nėra titulinio lapo, tačiau, matyt, jos paimtos iš Sebastien Le Clerco „Traite d'architecture“, išleisto Paryžiuje 1714 m., kurios vokiški leidimai pasirodė Niurnberge 1759 ir 1781 m. Vis dėlto, Javerovskio tekstas nesirėmė Le Clerco koncepcija, kurios svarbiausias akcentas buvo naujų, „prancūziškojo“ ir „ispaniškojo“, orderių išradimas ir siekis pateikti susistemintą, enciklopedinį architektūros puošybos įvadą; apskritai šio prancūzo autoriaus pažiūros, A. Małkiewicziaus tyrimų duomenimis, didesnio Lietuvos

31 *Wiadomość o sztuce budowniczej we trzech podziałach od uczonego Kapłana i Profesora szkół narodowych Michała Dudzinskiego ułożona w Roku 1781. VUB R.S. F. 3–237.*

32 Ten pat.

33 Sierakowski 1796; Sierakowski 1797.

34 I-ojoje dalyje surinktos bendriausios žinios apie architektūros principus, genezę ir tipus; II-oji dalis – tai mokslas apie orderius, taip pat pastebėjimai iš architektūros istorijos bei įvairius jos nacionalinius ypatumus; kaip papildymas išleista III-oji dalis apibūdina techninius architektūros aspektus, visų pirma statybines medžiagas. Vadovėlio naujovė buvo skonio, suvokiamo kaip nacionalinis stilius, problematikos aptarimas bei pastabos iš Lenkijos architektūros istorijos.

35 Jawerowski, T. *Compendiaria Architectonicae Civilis. Instructio Succincte collecta, ac scripta. Per P. F. Thomam Jawerowski Sa Ia. Protunc Praesentatum. Ai Dni 1793. Diebus 9bris Vilnae. Ordinis F F Praedicatorum. VUB R.S. F. 3-2274. L. 31; L. 31–188 iliustracijos iš: Les ordres des pilastres. Säulen Ordnung an den Stand-Pfeilern.*

ir Lenkijos architektūros teoretikų dėmesio nepelnė, cituotas jis buvo retai³⁶. Javerovskio traktato struktūros ašis – Vitruvijaus kertiniai konceptai (*firmitas, utilitas, venustas*), kuriuos autorius analizuoja remdamasis Renesanso klasikų Scamozzi, Palladio, o taip pat naujausių neoklasicizmo teoretikų Blondelio, Laugier'o veikalais. Svarbiausias autoritetas Javerovskiui veikiausiai buvo Goldmann'as. Iš šio XVII a. pabaigos vokiečių teoretiko vilnietis pranciškonas perėmė penkių orderių (dorėniškojo, jonėniškojo, korintiškojo, toskaniškojo, romėniškojo) sistemą bei tekste plačiai išanalizuotą jonėninės voliutos sudarymo būdą, kuris buvo itin vertinamas Europos architektų kaip artimiausias Vitruvijaus idėjai ir todėl tobuliausias. Goldmanno orderių ATR plito ne tik tiesiogiai, bet ir per tarpinius šaltinius – Goldmanno mokinio Sturmo ir Wollfo traktatus, kuriuos Javerovskis taip pat cituoja.

Nors ir eklektiško pobūdžio Javerovskio kompiliacija buvo „sukomponuota“ perteikti originalias autoriaus pažiūras, kurias jis suformavo, matyt, savarankiškai gilindamasis į architektūros teorijos klasikinių autoritetų ir modernių XVIII a. vidurio estetikų veikalus. Baigiamuosiuose trumpuose studijos skirsniuose apie pečius, skliautus ir židinius Javerovskis veikiausiai apibendrino savo, kaip praktikuojančio pranciškonų statybose ar kitų statytojų darbo patirtį, kurią ketino perimti pats: šioje teksto dalyje sukaupti vaizdžiai, bet aiškiai aprašyti praktiniai patarimai, į kuriuos derėtų kreipti dėmesį projektuotojui. Pvz., „Bibliotekos langai turėtų būti rytų [pusėje], kadangi joje skaitančiajam reikia ankstyvos šviesos. Čia turi būti ir langai į pietus, kad vakarojančiam su knyga nebūtų tamsu; arklidės gerai kad būtų arti šiltos vietos, tačiau taip, kad arkliai nematytų ugnies, nes arklių, kurie žiūri į ugnį, vilna bus pasišiaušusi. <...> Ko reikia paisyti vienuolynų pastatuose? 1-a. Pirmajame aukšte turi būti vaistinė, virtuvė, refektoriumas ir namų ekonomai ten gyvena. Aukščiau – svečių ir vienuolių kambariai. 2-a. Koridorius ir podėliai turi būti pakankamai šviesūs. Galiausiai pati ordino celė turi būti 7 uolekčių pločio ir aštuonių ilgio, viduryje – langas. [Celė] pusšesto uolekties aukščio, – kad geriau vėdintųsi. Langas nuo grindų 1+1/2 uolekties, langas 3 uolekčių aukščio, o dviejų pločio, virš lango – 1 uolektis. 3-a. Laiptus reikia daryti mažiausiai dviejose vietose, – ir dėlei naudos, ir dėl priešgaisrinio saugumo. 4-a. Ta vieta turi būti sveika“³⁷.

Kitas šitokių lyg ir savarankiškų intelektualinių architektūros pratybų pavyzdys – tai teologijos daktaro, architekto Glovickio³⁸ (1768 – po 1827) „Civilinės architektūros pradmenų“ rankraštis³⁹. Lotyniškas tekstas rašytas pačioje XVIII a. pabaigoje, vadinasi, dar prieš studijas pas prof. Šulčą Vilniaus universitete (apie 1804–1805 m.). Įdomu tai, kad Glovickio traktato struktūra, medžiagos išdėstymas ir cituojami autoriai visiškai tokie patys, kaip Javerovskio darbe. Tiesa, Glovickio tekstas glaustesnis ir trumpesnis: jame mažiau brėžinių, nėra orderių skaičiavimo lentelių ir dalių apie židinius, skliautus ir krosnis, kaip anksčiau aptartoje studijoje (Vietoj jų – perkūnsargio veikimo principo bei įrengimo ir kartografinių sutartinių ženklų spalvinimo aprašymai lenkų kalba). Peršasi mintis, kad Glovickio tekstas – tai Javerovskio darbo konspektas. Gali būti, kad prieš pratęsdamas studijas Vilniaus universitete, Glovickis architektūros pradmenų mokėsi pas Javerovskį; o gal abu dominikonai lavinosi privačiai ar ordino mokykloje Vilniuje pas tą patį architektūros specialistą? Kol kas šis klausimas lieka atviras, nes duomenų, galinčių paremti prielaidą, nėra.

36 Małkiewicz 1970: 114.

37 VUB RS. F. 3-2274 L. 28v.

38 1817–1820 m. jis buvo Trakų dominikonų vienuolyno prioras, 1822 m. atnaujino Trakų bažnyčią.

39 Ludovicus Glowicki. *Architectonicae Civilis*. VUB RS. F. 3-1517. 46 lapai.

Neretai vienuolijų atstovus domėtis architektūra pastūmėdavo tobulinamosios studijos užsienyje, dažniausiai Italijoje. Vėliau daugelis studijavusiųjų svetur pasižymėjo ir kaip praktikuojantys projektuotojai, statybų vadovai ar prižiūrėtojai, ir kaip architektūros teorijos žinovai. Antai buvęs Radvilų stipendininkas ir kadetas iš Slucko bazilijonas Dionizas Čiadajus, net 18 metų studijavęs Romoje „tarnaudamas pas Šventąjį Tėvą įvairiose pareigose“, čia publikavo traktatą apie architektūrą (neišlikęs ar nežinomas), o grįžęs net dalyvavo Vilniaus rotušės perstatymo projekto konkurse (1782 m.)⁴⁰. Yra duomenų, kad Romoje taip pat ilgai studijavęs trinitorius Aleksandras Venclavskis (Węclawski) (1728–1791), matyt, įkvėptas įspūdžių ir Europą užplūdusios intelektualistinės architektūros veikalų rašymo „bangos“, XVIII a. viduryje sukūrė du nūnai nežinomas traktatus apie įvairių laikotarpių Italijos paminklus „*Studium architecturae civilis et militaris*“ ir „*De modo cognoscendi proportiones rerum arithmeticas, geometricas et harmonicas, atque earum singularem usum in architectura, sculptura et pictura etc*“ [Romae, 1758], papildytus „itališkų bažnyčių ir rūmų piešiniais bei portalų, langų, kolonų ir pan. vaizdais“⁴¹.

Pranciškonas Kazimieras Kamienskis (1751–1828), 1777 m. studijavęs Bolonijos universitete, grįžęs į Lietuvą dirbo ordino statybose, o nuo 1788 m. Kražių mokykloje dėstė logiką, matematiką ir, tikėtina, architektūrą⁴². Nuoseklų pranciškono domėjimąsi šiuo mokslu patvirtina išlikę jo veikalas „Architektūros pradmenys. Apie skliautus“⁴³ fragmentai. Buvo sumanyta dviejų dalių knyga, veikiausiai – parankinė priemonė, skirta naudotis ne architektams profesionalams, bet diletantams, savarankiškai tvarkantiems, gal net statantiems savo ūkio pastatus. Tad paskirtimi ji buvo artima minėtajai Dudzinskio studijai. Pats autorius taip apibūdino adresatą, kuriam skyrė savo darbą: „Šios, II-s knygos pradžioje, įsipareigojau surašyti sienų, laikančių skliautus, storio nustatymo būdus, tokius, kad išvengtų algebrinių apskaičiavimų ir visiškai patenkintų tuos, kurie, norėdami šiek tiek išmanyti namų ar karinę architektūrą, visai neišmano algebros. Kuomet kas daroma visuomenės gerovei, kuomet darbas, kaip šis, išvysta dienos šviesą, labiausiai reikia stengtis, kad jį visi suprastų, o ypač tie, kurie nori praktinių žinių įgyti ir, susidūrę su jokių rezultatų neduodančiais išvedžiojimais, turi pasikliauti vien tik autoriaus žodžiais ir tokiu atveju nuolaidžiauja būtinybei, kadangi negali pareikšti savos nuomonės“⁴⁴.

Kiek leidžia spėti nedidelis planuotos knygos fragmentas, klausimų ir atsakymų principu sudėliotas Kamienskio tekstas kryptingai apsiribojo praktiniais ir techniniais statybos reikalais, o į architektūros estetikos dalykus nesigilino. Kaip tik teorinėmis įžvalgomis vertinga Martyno Knakfuso 1781 ar 1782 m. išleista poleminė efemeridė⁴⁵, kuri liudija vakarietiškosios architektūros teorijos sklaidą ir refleksijas profesionaliosios Lietuvos klasicizmo architektūros terpėje⁴⁶. Knakfusas, kaip tikras racionalizmo estetikos apologetas, beatodairiškai neseka nei vienu autoriumi, išlieka kritiškas teorijų atžvilgiu. Jis suabejoja, „ar reikia rinktis ir ar galima aklaui laikytis kurio nors iš jų [teoretikų] šiuo atveju dėl tuščio žodžio „autorius“. Vilniaus akademijoje eidamas architektūros profesoriaus

40 Kowalczyk 2001: 203, 204; Łopaciński 1938/39: 74.

41 Morelowski 1947:18–19; Giżycki 1912: 81, 104.

42 Butvilaitė 2009: 174–177.

43 *Wiadomości Początkowe Architektury. O Sklepieniach. N. 5. O Parciu Sklepien. N. 4. [1798 ?]. VUB RS. F. 3-293.* Išliko tik 11 lapų – padriki fragmentai, daugiausia iš dalies, skirtos skliautų konstrukcijai; vieni puslapiai perrašyti dailia raščiu, kiti – subraukyti juodraščiai.

44 *VUB RS. F. 3-293. L. 5.*

45 Tekstas publikuotas: Sliesoriūnas 1979: 58–86.

46 Plačiau apie Knakfuso tekstą žr. Butvilaitė 2009: 56–61.

pareigas, jis aptarinėjo su studentais „tą straipsnį“ ir savo tiesą įrodinėjo apskaičiavimais⁴⁷. Šis nedidelės apimties tekstas ženklino poleminės, nebe kompiliacinės, architektūros teorijos pradžią Lietuvoje.

Apibendrinant išdėstytą medžiagą galima teigti, kad nors XVIII a. Lietuvoje augo susidomėjimas architektūros teorija, vis dėlto jos palikimas negausus ir daugiausia išlikęs rankraščiuose. O tai reiškia, kad tekstuose suformuluotos idėjos nepasiekė platesnio skaitytojų rato, bet skleidėsi pakankamai uždaroje terpėje. Antra vertus, šios srities darbai liudija Europos architektūros teorijos įtaką ir adaptaciją. Pirmieji šiame amžiuje LDK parašyti tekstai subrendo vienuolių ordinų, visų pirma jėzuitų, taip pat pranciškonų, dominikonų edukacinės veiklos aplinkoje ir buvo susiję su didaktiniu procesu. Jėzuitų darbuose tradicinis renesansinis požiūris į architektūrą, kaip matematikos mokslų dalį, priklausančią *ars liberalis* pasauliui, Lietuvoje tebebuvo aktualus ir Apšvietos epochai gerokai įsibėgėjant. Aptarti dominikonų Glowickio ir Javerovskio, pranciškono Kamiensko, kunigo Dudzinskio tekstai, skirtingai nei ankstesni jėzuitų traktatai, buvo skirti vien architektūros tematikai, šios srities klausimų negvildeno matematikos kontekste ir atspindėjo modernias XVIII a. orderinės architektūros teorijai būdingas pažiūras. Kontaktai su Vakarų Europos meninės kultūros centrais (Roma, Bolonija) davė impulsų domėtis architektūra, ypač jos teorija, kaip savarankiška intelektualinės veiklos sritimi, skatino architektūros teorijos kristalizavimąsi, žanrinę specializaciją vietinėje LDK dirvoje ir kėlė socialinį architekto profesijos prestižą.

Gauta 2012 11 19

Priimta 2012 11 28

Šaltiniai ir literatūra

1. Bednarski, S. *Upadek i odrodzenie szkół jezuitckich w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1933.
2. Betlej, A. „*Abrysy budowli w różnyh sposobach y kształtach*”: *zbiór XVIII-wiecznyh rysunków architektonicznych*. Kraków: Wydawnictwo Text, 2000.
3. Bieliński, J. *Stan nauk matematyczno-fizycznych za czasów wscechnicy Wileńskiej*. Warszawa: [s. n.], 1890.
4. Butvilaitė, R. *Architektūros studijos Vilniaus universitete 1773–1832 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2009.
5. Drėma, V. Materialy do historii sztuki Wielkiego Księstwa Litewskiego. *Biuletyn Historii Sztuki*. 1977. 2: 220–228.
6. Giżycki, J. *Materiały do dziejów Akademii Połockiej i szkół od niej zależnych*. Kraków: [s. n.], 1905.
7. Giżycki, J. *Notatka o niektórych naszych siedzibach trynitarskich*. Kraków: Nakł. aut., 1912.
8. Haur, J. K. *Oekonomika ziemianska z przydatkiem Geometrii Gospodarskiej, napisanej od W. X. Marcina Bys-trzyckiego S. J.* Warszawa, 1744.
9. Kowalczyk, J. Architektūros mokymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje naujaisiais laikais. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*. Vilnius: VDA leidykla, 2001: 199–206.
10. Kowalczyk, J. *Sebastiano Serlio a szuka polska. O roli włoskich traktatów architektonicznych w dobie nowożytnyeh*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973.
11. Lauterbach, A. *Pierścień sztuki. Historia i teoria*. Warszawa: F. Hoesick, 1929.
12. Levandauskas, V. Architektūros studijų šaltiniai Vilniaus universitete XIX amžiuje. *Urbanistika ir architektūra*. 1998. 22/1: 4–9.
13. Lisiak, B. SJ. *Jezuici Polscy a nauki ścisłe od XVI do XIX wieku. Słownik bio-bibliograficzny*. Kraków: Ignatianum, 2000.
14. Łopacinski, E. Nieznane dane archiwalne i wiadomości źródłowe do historii sztuki Wilna i b. W. X. Litewskiego od XVII do początków XIX w. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki TPN*. 1938/39. 3: 49–107.
15. Małkiewicz, A. *Teoria architektury w nowożytnym piśmiennictwie polskim*. Warszawa, Kraków: Państwowe Wydaw. Naukowe, 1976.
16. Mieszkowski, Z. *Podstawowe problemy architektury w polskich traktatach od połowy XVI do początku XIX w.* Warszawa: Państwowe Wydaw. Naukowe, 1970.
17. Morelowski, M. *Abstrakcjonizm i naturalizm w sztuce: uwagi wstępne do kursu powszechnej historii sztuki, uzupełnione wiadomościami o początkach tej nauki w Polsce*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1947.

⁴⁷ Ten pat: 85–86.

18. Naronowicz-Naroński, J. *Budownictwo wojenne*. Oprac. J. Nowakowa. Warszawa: Wydaw. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1957.
19. Nowak, T. Józef Naronowicz-Naroński i jego prace. Naronowicz-Naroński, J. *Budownictwo wojenne*. Oprac. J. Nowakowa. Warszawa: Wydaw. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1957: VII–XIII.
20. Paszenda, J. SJ. Nauczanie architektury w szkołach jezuickich XVIII wieku. *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*. Warszawa: Wydawnictwo WAM, 2004: 385–402.
21. Pawlikowska-Brożek, Z. Podręczniki matematyczne dla polskich szkół jezuickich. *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*. Warszawa: Wydawnictwo WAM, 2004: 245–268.
22. Piwocka, M. *Polscy teoretycy architektury XVI–XVIII w*. Warszawa, 1952.
23. Plečkaitis, R. *Lietuvos filosofijos istorija*. Vilnius: KFMI, 2004.
24. Rogaliński, J. *O sztuce budowniczej na swoje porządki podzielonej zabawa ciekawa miana w szkołach poznańskich Soc. Jezuu <...>*. Poznań, 1764.
25. Rogaliński, J. *Sztuka budownicza teraz na nowo poprawiona, przedrukowana, przerysowana <...>*. Warszawa, 1775.
26. Sienkiewicz, J. Rękopis Józefa Naronowicza-Naronskiego o perspektywie i budownictwie z r. 1659. *Biuletyn Historii Sztuki i Kultury*. 1933. 4: 177–186.
27. Sierakowski, W. *Architektura cywilna dla młodzi narodowej <...> w dwóch częściach zawarta*. Kraków, 1796.
28. Sierakowski, W. *Do Architektury w częściach II wydanej dla powszechnego użytku względem materiałów na budowle przydane potrzebne wiadomości <...>*. Kraków, 1797.
29. Šliesoriūnas, F. Nauji duomenys apie Martyno Knakfuso veiklą. *Lietuvos istorijos metraštis*. 1978 m. 1979: 58–86.
30. Solski, S. *Architekt Polski: to iest Nauka Ulżenia Wszelkich Ciężarów <...>*. Kraków, 1690.
31. Wąsowski, B. N. *Callitectonicorum seu de Pulchro Architecturae Sacrae et Civilis Compendio Collectorum*. Liber Unicus. Posnaniae, 1678.
32. Wolff, Ch. *Elementa matheseos universale <...>, pars I–V*. Hallae Magdeburgicae, 1733–1742.
33. Zdański, K. *Elementa Architectury Domowey Krotko zebraney na lekcjach szkolnych po łacinie wydanej á tu na Oczysty język przelożone <...>*. Lwów, 1749.

Rasa Butvilaitė

Architectural theory in the 18th century Lithuania

Summary

The article deals with the peculiarities and development of architectural theory in the Grand Duchy of Lithuania in the 18th century. The texts on architecture written by Vilnius and Polock Jesuits, local Dominicans and Franciscans as well as in the milieu of secular educational institutions are examined. Conservative and modern aspects of the theory, its objective specialisation, relations with Western European and Polish architectural theory are discussed. In the 18th century Lithuania, interest in architectural theory was increasing though the heritage of this kind is quite slender and mostly unpublished, remains as manuscripts. It means that ideas of local architectural theory did not spread widely and diffused in a rather exclusive environment. On the other hand, these works testify the impact and adaptation of European architectural theory. The first treatises on architecture in the 18th century matured in the milieu of monastic educational institutions (Jesuits, Dominicans, Franciscans) and were related to the didactic process. Even in the Age of Enlightenment, Lithuanian Jesuits maintained a traditional conservative attitude towards architecture as a part of the *ars liberalis* world, a branch of the field of mathematics. Architectural treatises by Dominicans Głowicki and Jawerowski, Franciscan Kamiński, priest Dudziński, contrary to the earlier treatises by Jesuits, were dedicated purely to the architectural topics and reflected modern notions of the 18th century European architectural theory. Contacts with European cultural centres (Rome, Bologna) gave impacts to treat architecture and its theory as an independent field of intellectual activity, encouraged crystallisation of local architectural theory and contributed to raising the status of the profession of the architect.

KEY WORDS: architectural theory, 18th century, Age of Enlightenment, architectural education, monastic, Jean Louis Rossignoli, Michał Dudziński, Kazimierz Kamiński, Tomasz Jawerowski, Ludovicus Głowicki